

**HETÉNYI EDE:
WESZPRÉMI ISTVÁN (1723–1799) MŰVE A CSECSEMŐ- ÉS
KISDEDÁPOLÁSRÓL¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.**

Az 1760. esztendőben magyar nyelvű orvosi irodalmunk egyik igen jelentős alkotása hagyta el Páldi István Uram kolozsvári nyomdáját. A mű szerzője, Weszprémi István, Nemes Szabad Királyi Debreczen Városának Physicusa, orvostörténeti múltunk nagynevű kutatója, korát messze megelőző éleslátással foglalta össze e dolgozatában a csecsemők és kisdedek ápolására vonatkozó ismereteket. A mű eredeti címe:

„A' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való Rövid Oktatás, Mellyben elől-adatik Miképen kellessék azokkal bánni Születésektől fogva három Esztendő korokig. Hozzá-adattak a' végén az Egészségnek fenntartására, És a' Hoszszu Életnek meg-nyerésére tartozó Szükséges Regulak.”

Az általam ismertetett 57 oldal terjedelmű munka a debreceni Ref. Kollégium Könyvtárának tulajdona, a szerző eredeti – a nyomás közben keletkezett hibák korrigálására vonatkozó – bejegyzéseivel, valamint kézírásos dedikációjával, mellyel munkáit a Kollégium Könyvtárának ajándékozta.

A könyvet – melyhez a Weszprémivel baráti levelezésben álló Gerardus L. E. van Swieten írt latin nyelvű ajánlást – a szerző gróf Tholdy Ádámnak, Nemes Erdély Ország Királyi Tabula Érdemes Assessorának, kegyes patrónusának ajánlja.

Amint a bevezető szövegből megtudjuk, Weszprémi az 1758. év elején beszélgetést folytatott gróf Tholdy Ádámmal, akinek nem sokkal előtte jutott árvaságra kisleánya. A gróf tanácsokat kért Weszprémitől a „szomoru Árvaságra nem régen hagyatott Kisded Gróf Kis-Aszszonykájának helyesen leendő Neveltetéséről...”.

Ezen beszélgetés hatása alatt bontakozott ki Weszprémiben egy csecsemő- és kisdedápolással foglalkozó népszerű mű megírásának a gondolata. A könyv megszületéséhez azonban minden bizonnyal – sőt talán elsősorban – hozzájárultak azok a külföldi megfigyelések és élmények, melyeket Weszprémi, az elmaradott hazájába visszatért, európai műveltségű tudós orvos mindennapos munkája közben tett. Elképzelhető, milyen szomorú állapotok uralkodtak abban az időben, hiszen még ma is, kétszáz év múltán, igen sok nehézséget jelentett és jelent a csecsemő-tanácsadási munka sikeres végzése, különösen vidéken, az évszázados elmaradottságból alig néhány éve kivergődött nép egyszerű anyái között. Nem volt ez más, mint harc az előítéletek, a makacs rövidlátás, a hozzá nem értés ellen, melynek legmegközelíthetlenebb képviselői az idősebb korosztály nagymamáik voltak. Hányszor intézték el kézlegyintéssel az orvos tanácsait, mondván, hogy „így csinálta már ezt az anyám és nagyanyám is, mégis jó volt”. Ezeknek az elfogult, de azért rendszerint

¹ Forrás: Hetényi Ede: Weszprémi István „A' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való Rövid Oktatás...”. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 26 (1962) pp. 77–89.

jóindulatú anyáknak, és a szinte meggyőzhetetlen nagymamáknak azonban nem volt fogalmuk csecsemőhalandóságunk tragikus alakulásáról. Elképzelhető, hogy mindezek a viszonyok még sokkal rosszabbak lehettek Weszprémi korában, amiről így ír:

„Közönségesen csak a’ kedvező Anyákra és tudatlan Dajkákra bízott ez ideig e’ dolog (ti. a csecsemőápolás) azok pedig a’ Tsetsemő Kisdedekkel okosabban bánni nem tudnak, hanem a’ mint Nagy Annyoknak régi megrögzött helytelen rossz szokásokból tanultak: ...innét vagy onn már, hogy többen halnak ki az Emberek közül öt Esztendőn alól, mint kik Életeknek ötödik Esztendejét el-érték volna.”

A 250 év előtti csecsemőhalandóságunk elszomorító volta, valamint mindazok az előítéletekből és tudatlanságból eredő ápolástechnikai hibák, melyekkel minden valószínűség szerint nap mint nap az orvosi gyakorlatában találkozott, egy rendkívül fontos, előrettekintő felismeréséhez vezette. Ez az orvostudomány, illetve orvosi ténykedés megelőző funkciójának a hangoztatása. Felismerte, hogy az orvos feladata nemcsak a betegségek gyógyítása, hanem sokkal inkább azok megelőzése. Weszprémi így a gyógyító-megelőző orvostudomány hazai első művelőjének is tekinthető. – Könyvének későbbi részében így ír:

„Ritka az, a’ki értelmes Orvos Doktornak tanácsával kívánna élni máskor, hanem midőn meg-betegednek, holott arra kellene vigyázni kíváltképpen, hogy meg-ne betegednének, és a’ Nyavalyáktól eleve oltalmaztatának...”

A múlt nagy alakjainak munkáit két szempontból lehet vizsgálat tárgyává tenni: megnézhetjük egyrészt az objektív tárgyi tudásuknak maradandóságát, másrészt, hogy szemléletüknek frissessége mennyire mutatkozik értékállóan az idők múlása kapcsán. Weszprémi jelen munkáját ilyen szempontok szerint analizálva megállapíthatjuk, hogy szemlélete mélyen természettudományos, materialista és dialektikus volt. – Másrészt egész élete munkásságában igen nagy fontosságot tulajdonít a megelőző-gyógyító orvoslásnak (csecsemő-, terhesgondozás, védőoltások), tehát haladó szellemű orvosnak nevezhető. – Végül funkcionális dinamikus csecsemőfiziológiai nézeteinek birtokában szinte természetes, hogy objektív tárgyi tudása és tanításainak helyessége mai tudásunk alapján is értékállóan és minden túlzástól és misztikus kódosítástól mentesnek mondható.

Ezen tárgyalási mód szerint folytatva a könyv ismertetését, a továbbiakban még több ilyen vonatkozásra kell felhívunk a figyelmet, mely a preventív gyógyítási szemlélet korai gyökereit bizonyítja. Említett munkájában „...vagy onn még egy dolog...” – melyet említ, nevezetesen az, „...hogya a’ Bába Mesterségnek vastag tudatlansága miatt olly sok ezer Lelkeknek kell el-veszni...” Fontos, országos jelentőségű tennivalónak tartja ezért, hogy „a’ Szegény Aszszony Népnek sok panaszát...” hozzáértő szakember hallgatná meg, és olyan doktor, chirurgus, illetve bába nem gyakorolhatná mesterségét, aki előzőleg „a’ Bába Doktor Professornak vezérleése alatt fundamentomosan meg-nem tanullya és realis manualis operatiokat tévén arról Tanubizonyság Levelet nem vészen”.

Weszprémi tehát a megelőző orvostudomány fontosságát nemcsak általánosságban hangoztatja, hanem konkrétan a csecsemő- és terhesvédelemmel kapcsolatban is. Jelen eredeti munkájával, valamint a néhány évvel később megjelent ’Bába Mesterségre Tanító Könyv’ című fordításával úttörő munkát végzett ezen a területen. Joggal tekinthetjük tehát a csecsemő- és terhesgondozási kérdések első hazai és világviszonylatban is igen korai szakszerű művelőjének.

A prevenciók fontos területét képezik a védőoltások. Állásfoglalása ebben a kérdésben is világos. Könyvében pl. Tholdy Ádám közbenjárását kéri annak érdekében, hogy Magyarországon is bevezethessék a himlő elleni védőoltást.

„...mimodon lehetne próbát tenni e’ mi Nemzetünkben, hogy midőn a’ Gyermekekéleteknek negyedik esztendejét el-érték, a’ hólyagos Himlőt beléjük olthatnók...”

Ezek a sorok 1758-ból származnak, tehát nem a mai értelemben vett vaccinatióra kell itt gondolnunk, hiszen Jenner az első oltást csak 1796-ban végezte, az ’An Inquiry into the

Causes and Effects of Variolae Vaccinae' („A himlőoltások okai és eredményességére vonatkozó vizsgálat”) című tanulmányát pedig csak 1798-ban – egy évvel Wespriemi halála előtt – adta ki. Wespriemi itt tehát a himlőoltás azon módjára gondol, melyet variolisationak hívnak.

Wespriemi valószínűleg behatóan foglalkozott a variolatio kérdésével, mert különben ez az alapos és széles látókörű tudós nem ajánlotta volna annak általános bevezetését. Wesprieminek a himlőoltás iránti érdeklődésére utal továbbá, hogy a 'Succincta' című munkájában felsorolt kiadatlan művei között említi Burges e tárgyra vonatkozó írásának magyar nyelvű fordítását. Kétségtelen, hogy a variolatio folytán enyhébb lefolyású himlővel lehetett védettséget elérni, mindazonáltal nem volt teljesen veszélytelennek mondható (Szumowski szerint 4% halálozás), bár Wespriemi erről a kérdéstről munkájában így nyilatkozik:

„Bizonyos dolog az sok-ezer példából az idegen Országokban, hogy a' kikbe bé-óztatott, egy-is azok között meg-nem holt, azon fellyül ábrázattya soha meg-nem mottskoltatott: az Orvosló Ispotályokban egynéhány Százakban oltottuk-bé, de nem láttam egyet-is, mások sem tapasztalták soha, hogy az egész Testén ötvennél vagy hatvannál több ütötte volna ki magát.”

Igaz, hogy a későbbi néhány évtized meghozta a himlőoltás végleges és ma is használt veszélytelenebb módját, ez azonban mit sem von le Wespriemi érdemeiből, aki egy igen pusztító és elterjedt betegséget nem misztikus gyógyszerekkel, hanem a fertőző betegségek leküzdésében oly hasznos preventív és széles körű védőoltásokkal akarta megelőzni.

Végezetül hozzátartozik ismertetett könyvéhez „Az Egészségnek fenn-tartására és a hoszszu Életnek meg-nyerésére tartozó szükséges Regulak”, mely elsősorban „a' gyenge Természetű, benn-ülő és tanuló Emberekre” tartozik.

Az előszónak fenti értékes megállapításai után rátér könyvének részletezésére. E további résznek a méltatásánál is csak a legnagyobb elismerés hangján beszélhetünk. Szinte minden sora után megállapíthatjuk, hogy Wespriemi csecsemőgyógyászati és általában orvosi szemlélete mit sem veszített értékéből. Elevenebben él és igazabb, mint valaha, és 200 év múltán is magunkévá tehetjük szemléletmódját, bátran elmondhatjuk szavait szinte minden változtatás nélkül – ma is, bármely csecsemő-tanácsadási rendelés keretében. Részletesen foglalkozik a csecsemő öltöztetésével, a természetes és mesterséges táplálás szabályaival, az elválasztással, a bábaválasztási problémákkal, a fogzással, a beszédre tanítással stb. Mindezek a kérdések a mai csecsemőápolásnak is a legfontosabb fejezeteit képezik. Amint az idézett részekből is látni fogjuk, a kérdések megválaszolásában a segíteni akarással párosult felelősségteljes orvosi gondoskodás, és a mindennapi élet betegágy melletti megfigyeléseiből fakadó hatalmas tapasztalat és szakértelem sugárzik felénk.

Nem tud szabadulni a már bevezetőben is említett megdöbbenően magas csecsemőhalandósági aránytól, és ismételten felteszi a kérdést: „...vallyon mi lehet annak az oka, és mimódon lehetne annak Orvoslását fel-találni...”, s a választ határozottan és haladó módon fogalmazza meg, élesen elítélve minden olyan nézetet – pedig ezek az ő korában még tekintélyes emberek által támogatott és a köztudatba mélyen gyökerező tanítások voltak –, mely szerint a bajoknak, a betegségeknek és a hatalmas arányú csecsemőhalandóságnak valamilyen misztikus, természetfölötti oka volna, vagy szükségszerű, kikerülhetetlen végzet lenne, mely ellen nem lehet küzdeni, csak belenyugodni.

„...hányan vagynak a Gyermekek között, kik fölül születések után tsak hamar az Anyák siralmasan így szólnak, hogy a' Gonoszak megvesztették, a rosszszak felváltották?”

Majd így folytatja:

„Képtelenség volna itt a' Természetet minékünk vádolni és haszontalanul így okoskodnunk, hogy talán a' Kisderek a' Nyavalyáknak és a Halálnak inkább alája vettetnek természettel, mint sem a' fel nevelkedett Ifjak és Öregek; holott ellenben világos az, hogy a Kisderek minden Nyavalyákat könnyebben eltűrnek, mint az Öregek...”

Példaként említi itt a lázas állapotokat és a himlőt, melyen „többnyire könnyebben által esnek ők azon, mint az Öregek”. A bajok forrása és a betegségek oka pedig nem más, csupán a helytelen csecsemőápolás.

„Mind ezeket vallyon nem a' rossz vélek való bánásnak, a tudatlan Nevelésnek kell-e tulajdonítani?”

A válasz egyértelmű, világos, mély bölcsességre, természettudományos gondolkodásra utal. Ezzel a szemlélettel mintegy széttepi a babonák sötét, fojtogató leplét, lendületet ad a betegségek elleni harchoz.

Fel kell hívnunk továbbá arra az egész modern csecsemőphysiologiai szemléletre is a figyelmet, mely Wespri munkájában megnyilvánul, amikor hangoztatja, hogy a csecsemők és a kisdedek természet adta fejlődéstörvényeihez kell igazodnunk. Mai nézeteink szerint a csecsemő egyrészt nem kisebbitett felnőtt, de nem is tökéletlen, éretlen lény, hanem önálló élettani törvényszerűségekkel rendelkező egyed, aki környezetével állandó egyensúlyban van. Ha tehát biztosítjuk számára az optimális környezeti feltételeket – ruházat, hőmérséklet, mennyiségileg és minőségileg kielégítő táplálék, általános higiéné –, úgy fejlődése zavartalan. Wespri így vélekedik erről a kérdésről:

„Nézzük meg... a' gyenge Tsemétét, akkor vagynak azok legvirágzóbb állapotjokban, midőn még leg-közelebb vagynak Eredetekhez, semmi jó akaratját tőlök a' Természet meg-nem vonja, sem felesleg haszontalanul reájok nem vesztegeti: sőt sokkal boldogabbaknak lehet azokat e' részben mondani azért, hogy csak egyedül a' Természet által, ama' Nevelésben hibázni nem tudó jó Dajka által a' Mértékletességeknek tsalhatatlan Réguláji szerént illendőképen tápláltatnak.”

Később így folytatja ezt a gondolatot:

„Míg a' Gyermeknek Ereje Természeti frisségében meg-marad (sokkal erősebb és egészségesebb a' Gyermek midőn születik, mint sem mi azt gondoljuk), addig münd kiált, el-nem szenvedheti, hogy Természete szükségtelenül megterheltesék, azt magáról egész erővel kívánja el-hárítani.”

Az utóbbi idézetet úgy is magyarázhatjuk, hogy az erős, egészséges csecsemő, ha nem adaequat milieube, kerül, azaz „szükségtelenül megterheltesik”, eleinte igyekszik azt magától elhárítani – túltáplálás, hányás stb. Azonban folyamatos és állandó megterheléskor tovább alkalmazkodni nem tudván, kóros állapot következik be, vagy – Wespri szavaival folytatva a fenti idézetet:

„...de ellene ugyan csak tellyességgel nem állhat, meg-hizik, fel-fuvódik, a' felesleg való és az erőszakétel el-nyomja, erejében megfogyatkozik, el-lankad, meg-tsügged, le-tsendesül...” (...) „Hastekerés, a' sok Bél-menés; 'sa't. után a' Nyavalya ki-üti, végezetre meg-is hal.”

A leírásban a krónikus táplálkozási ártalom következtében megbetegedett, atrophias csecsemő képét fedezhetjük fel, aki végül is akut dyspepsiás panaszok miatt pusztul el.

Mintegy betetőzi ezt a természettudományos gondolkozást – hitet tevén a dolgok tudományos, materialista magyarázata mellett, elvetvén minden babonát – azzal, amikor így ír:

„...az Aszszony Népnek gyalázatjára emliteni kényszeritetem, hogy vagynak olyanok, kik mind a' Szülés közben, mind annakutánna holmi haszontalan babonaságot visznek végbe, mind az Anya, mind a' Kisded körül: de én mindazokat el-nem hiszem, e' végre igen jó volna valamimódon annak végére menni...”

Nemcsak szemléletében mutatkozik időtállóan Wespri munkája, hanem azonban a konkrét tanácsokban és megállapításokban is, melyeket a csecsemőápolás szinte minden fontos kérdésében elfoglal. Az öltöztetés problémájáról szólva, kitűnik, hogy az ő korában igen elterjedt volt – különösen a módosabb szülők között – a csecsemők és kisdedek túloltöztetése:

„...olly sok rendbéli Gyermeke-ruhákban takargatják-be mesterségesen, hogy a' Ruháknak nehézsége majd csak nem többet nyom, mint maga a' Kisded-Gyermeke...”

Máshol pedig ezt találjuk:

„...a' Gazdagoknak, az Uri Méltóságoknak Gyermeke ... a' sok drága Portékáknak sullyos terhe alatt alig piheg, lankadoz, majd csak meg-nem ful ... az oktan Nevelésnek miatta szomorúan e' Világból ki-mulik.”

Érdekese az az érvek, melyeket a célszerűbb és könnyebb öltöztetés érdekében felsorakoztat. Egyik szempont – mai nyelven szólva – az edzés. Ha ti. túlságosan melegen van mindig öltöztetve a kisded, „...ugy el-gyengül, olly fázékonyyá lesz, hogy a' külső Levegő-eget el-nem szenvedheti...”, és a legkisebb szélfuvallatra is könnyen megbetegszik. A kisdedek jó ellenálló erejére példaként hozza fel azokat a eseteket, amikor – szavaival élve – az „el-hagyatott FattyuGyermekek”-et szüleik – rendszerint elpusztításuk céljából – kiteszik az utcára, a hideg éjszakára, és azokat ha megtalálják és felszedik, rendszerint tovább élnek, és különösebb bántódásuk nem lesz. Igen helyteleníti a szoros lekötések, erős bepólyázásokat, melyekkel megakadályozzák a gyermek mozgását s ezáltal a különböző mozgási funkciók normális kialakulását; sőt a szövegből egyenesen arra lehet következtetni, hogy nem ment ritkaságszámba a szoros lekötések következtében a különböző vér- és nedvkeringési zavar sem.

„...a' kemény kötözést a' gyenge Testek nem szenvedhetik-el, mert ugy a' vérnek és egyéb nedvességeknek szabados folyamatja rendes utjában meggátoltatik, a'honnét az-is meg-esik, hogy valamelly részetskéje meg is dagad, avagy rendes helyéből kitekertetvén félre szoktattatik...”

Nemcsak kifogásokkal él azonban, hanem pozitív tanácsokat is ad. Legyen a csecsemő és kisded öltözete az első három évben laza, kényelmes, szellős és tiszta, melyben kedvére rugdalódzhat, játszódzhat, edzett, egészséges gyermekké fejlődhet. Tisztába tenni csak szükség esetén kell, és nem szabad állandóan zavarni; cipőt pedig csak akkor kell lábaikra adni, amikor már járni is tudnak benne.

Még „nagyobb gondosság kívántatik” a csecsemők táplálását illetően. A leghatározottabban állást foglal a természetes táplálás, a szoptatás mellett. Az új szülöttet – írja – az első napokban nem szabad szoptatni, hiszen a természet is erre figyelmeztet azzal, hogy az anyákban rendszerint csak a szülés utáni második-harmadik napon indul meg bővebben a tejelválasztás.

„...mivel az Anyának teje ritkán indul-meg harmadnap előtt ... másfél nap, sőt két nap is el-lehet a' Kisdedet táplálás nélkül hagyni...”

Érdekes az a funkcionális szemlélet, melyet ezzel kapcsolatban kifejt. Nézete szerint a szülés után az újszülött bizonyos fokú gyöngeséget mutat, melyet nagyon helyesen a méhen kívüli élet megváltozott funkcionális viszonyainak tulajdonít, pl.:

„...a' vér-is mivelhogy már most más utakon kezd folyni, mint eddig folyt volt az Anya méhében, nem kevés meg-háborodása vagyon belől, míg a' nyugalom által le-nem tsendesedik és a' Vér a' maga Természeti rendes utján folyni el-nem indul.”

Amint azonban az első néhány nap eltelik és a csecsemő a megváltozott külső környezethez alkalmazkodott, nagy erővel kezdi szopni anyját, s ez indítja meg és teszi folyamatossá és bővé a tejelválasztást.

„...akkor osztán a' Kisded meg-éhezik, nagyobb kívánsággal lévén erősebben szopik, a'melly többnyire igen szükséges-is, mivelhogy az Aszszonyok Teje többnyire nehezen indul meg először.”

Ennél modernebb, funkcionálisabb szemléletet ma sem várhatunk senkitől. A tejelválasztás kezdeti gyengébb, majd mindinkább erősödő voltának pedig ily dinamikus, a biológiai célszerűség elvének megfelelő szemlélete még ma, kétszáz év múltán is elismerésre méltó.

Igen veszedelmes szokásnak tartja, hogy születés után nemcsak hogy nem várnak egy-két napig az etetéssel, hanem „mihelyen születik a’ Gyermeke, azontul lisztből, semlye-kásából, vagy egyéb efféléből tsinált pépet, a-vagy rágottat tömnek szájába.” Már a tisztábatevésnél utalt a csecsemő fölösleges háborgatására; a szoptatásnál pedig több helyen hangoztatja a rendszeres táplálás szükségességét. Így ír:

„...a’ kis Gyermekeket ... álmából soha fel-ne vernék e’végre, hogy meg-szoptassák vagy étessék...” (...) „...Tsufos bé-vett Szokása a’ mindeneknek, hogy valamikor a’ Gyermeke sir, ... napjában tízszer tizenkétszer sőt többször-is meg-szoptatják, ezt tselekszik véle Éjtszakánként-is. Ez olly közönséges és szembe tűnhető Hiba...”

A rendszeres etetésre kell a csecsemőt szoktatni, és akkor nem lesz nyugtalan. Vajon hány szülőnek lehetne a következő szavakat ma is elmondani?

„Ha őket először nem kínálnák, annyiszor nem unszolnák, sőt álmokból is ... fel-nem vernék, ők azok után soha nem vágyódnának ... egy’s két Hét alatt úgy neki válnának, hogy Éjtszakánkéntis ... szép tsendességben alunnának...”

Vagy a továbbiakban:

„Étetéseket sőt meg-szoptatásokat-is az én ítéletem szerint bizonyos időre kellene szorítani minden nap ... Így a’ Gyermeke a’ maga idejére mintegy reá tartván nagyobb tsendességben lenne...”

Igen pontosan írja le „Az Aszszonyok első Tejének” (colostrum) tulajdonságait is, és annak szerepét. A szoptatást általában 12 hónapos korig ajánlja, leghelyesebben a saját anyja által, ha ennek valami különösebb akadálya nem mutatkozik, de

„...a’ három első Hónapokban semmiféle Eledelt az Anyja Tején kívül belé verni nem vólna szükséges, mert annak illendőképen való meg-emésztésére még nem egészen alkalmas a’ Gyomra”.

„Három Hónapoknak el-töltte után mintegy meg-kivánja a’ Gyermeke osztán a’ vastagabb Eledelt...” tehát megkezdhetjük a hozzátáplálást. A hozzátápláláskor éppúgy, mint a végleges elválasztáskor a fokozatosság elvét kell szem előtt tartanunk:

„...nem-is egyszer’smind, hanem tsak lasanként kell tőlök a’ Tsetset megvonni, hogy észre se vegyék, midőn tőle megválnak.”

A mesterséges tápláléknak – akárcsak ma is vélekedünk – a legalkalmasabb a tej rizs, később a húslé, jól sült kenyér, mindez eláztatva és keverve; semmiképpen sem főtt tészta, gombóc, sok cukor és fűszer, sőt a tojásos készítményeket is elveti. A szénhidrátokban gazdagabb étel erjedésének ellensúlyozására húslét ajánl, majd később a főzelékféléket. A tejet hígítással tanácsolja nyújtani. Íme egy recept:

„Forró vízbe vessenek annyi Kenyeret; a’mennyit az fel-iszik, annakutánna töltsenek reá friss tejet...” „Ez elég könnyű, gyenge és egészséges Eledel...”

Másik étkezésre húslében főzött rizst vagy kenyeret ajánl. Ismeri a rizs nehezebben erjedő tulajdonságát is. Igen hasznosnak találja továbbá a nagyobb csecsemőknek a nyers vagy főtt gyümölcsöt és „...mindenféle gyökereknek nemeit, melyeket a’ veteményes Kertekben ételek készítése véget szoktak termesztetni”. Itt nyilván a ma is kedvelt és ajánlott sárgarépa gondolt; megemlíti, hogy sokan azt tartják, hogy ezekkel giliszták „tojománnnyit” nyeljük le, azt elismeri, hogy valószínűleg sokszor előfordul, de sokkal kevesebb esetben származik ebből baj. Hat-nyolchónapos korban lassan húsetelt is adhatunk, és egyéves korára befejeződik az elválasztás. A táplálék mennyiségi viszonyaira utal, amikor azt mondja:

„...azt már az ő Kivánságok határozza-meg, ... esznek mind addig, míg kell nékiek...”
Tehát mintegy beállítják magukat.

Hathónapos korban három étkezés egészíti ki a szopást, és így fokozatosan egyéves korára teljesen elválik. Ez tehát a helyes táplálás a gyengébb új szülötteknél is, sőt ezeknél még inkább fontos a fenti módszerek szerinti gondos ápolás.

„Tagadni ugyan nem lehet, hogy a' golyvás, frantzus, és igen súlyos Atyáktól és Anyáktól származott Magzatok Szüléiknek nyavalyájokban ne részesülnének...”, valamint „...Meglehet engedni bizonyos értelemben, hogy a' Szülékről által szállanak a' Magzatokra örökség szerént a' nyavalyák...”, de minden bajt, ami a csecsemőkorban előadódik, erre hárítani nem lehet. Mindenesetre szoptatási akadályt nem képez, mert ezek a kisdedek még jobban rászorulnak az anyatejre, „...és tsak egyedül ezen nevelésnek módja által épülhetnek ki erőtlenségekből”. Azt pedig, amit „...többnyire az Uri renden lévő Aszszonyságok”-nál tapasztalunk, hogy unják kisdedüket szoptatni és vele bajlódni, csak kárhozzatni lehet.

Szoptatási akadálynak az anya részéről csak annak halálát vagy más igen súlyos okot tud elfogadni. Ebben az esetben valóban dajkára van szükség. Vigyázni kell azonban:

„...hogya a' tiszta és egészséges Aszszony légyen, ... közép idejű ... a' kik a husz Esztendőt ugyan elérték, de a' harmintzat még nem régen haladták-meg.”

Te szoptassanak olyanok, kiknek kicsinyük már egyéves elmúlt, mert az a tej már nem megfelelő. Gondoskodni kell a dajka bőséges étkeztetéséről is, mely álljon hús- és főzelékféléből, igyon vizet és tejet, de kerülje a szeszes italokat.

Érdekes nyomait lelhetjük fel írásában a ma is sokat emlegetett ún. „kelevényzaftnak”. A dajka táplálásról szólva megemlíti a colostrum hiányát, aminek az első életnapokban oly kedvező enyhe hashajtó-tisztító hatása így elmarad. Ezek pótlására ajánl egy főzetet, mely manából, kamillateából és híg húsléből áll. Sajnos, a sokszor még ma is használt „kelevényzaftot” a gyógyszerészek még a közelmúltban is a fentiekén kívül sedativumokkal és opiatokkal egészítették ki. Wessprémi receptje, ha fölöslegesnek is látszik, de mindenesetre egyszerűbb, fiziológiásabb és minden túlzástól mentes.

A kellően ki nem tisztult csecsemőn „Kása Himlő”-nek nevezett apró kiütéseket ír le, melyek az első hónapban észlelhetők, de rendszerint jóindulatúak. Magyari-Kossa szerint a kifejezés miliariát jelent.

A fogzás kérdésében is igen helyes álláspontot képvisel. Szerinte is a fogzás természetes folyamat, mely járhat ugyan kisebb kellemetlenségekkel, de semmi esetre sem betegséggel. „Hidegleléssel, Nyavalya-töréssel és egyéb efféle gonoszokkal láttassék is egybekötteni...” ez csak azért van, mert a helytelen nevelés következtében megbetegedtek. A fogzás és betegség egybeesése véletlen, hiszen „...az egészséges Gyermek többnyire fogaik fokadásakor olly kinokat nem szenvednek...”

„Legnevezetesebb” és igen gyakori megbetegedésként említi az erjedéses dyspepsiát; azáltal ismerhető fel, hogy

„...ha zöldes emésztet mégyen tölök, ha hastekerést éreznek, mellyet sirással rivással adnak elől, ha bél menést szenvednek”.

Valószínűleg a könnyebb esetek enteralgiás, pseudodyspepsiás panaszok voltak, de súlyosabb esetben valószínűleg infectiosus hasmenések lehettek. Természetesen oki terápiát abban az időben nem várhattunk. Ennek ellenére mégis bizonyos bölcsesség és mértékletesség mutatkozik a gyógyszerelésében. Nem helyesli ugyanis az akkori orvosok által is kedvelt különböző „...Rák szemből, veres Kalárisból, Gyöngyházból, Krétából és egyéb efféle porokból egybe timporált italokat...”, hanem sokkal inkább ajánlja a kétségtelenül veszélytelenebb magnesia albát. Gyomorfájásban, savanyú-keserű felbőfögésben igen hasznos. A por használhatóságáról saját praxisában és külföldi „Orvosló Ispotályokban” is meggyőződött.

Végezetül néhány hasznos tanácsot ad a kisded korban levő gyermekek járásra tanítására, kezük ügyességének gyakorlására s a beszédre oktatására vonatkozóan.

„Fel kell hagyni ama' haszontalan bé-vett rosz Szokáson, melly szerint selypesen nem tudom minémü nevettséges igékre, és tsufos szóllásnak formájira tanítják őket...”

Ehelyett az a véleménye, hogy:

„Midőn szólni tanulnak, a’ szókat értelmesen kell előttök kimondani és tisztán kell a’ szájokban adni...”

Ezzel végére is ért „elmélkedésének”, s mint mondja, félretett minden „tekervényes Okoskodásokat”, mert egyetlen célja volt, világosan szólani mindenkinek épülésére. Munkáját sok olvasgatás és tapasztalat alapján állította össze, de a tudós szerénysége szól belőle, midőn a különböző szerzők és források felsorolásának elhagyását azzal indokolja, hogy csak tanítani akart, nem pedig tudományosságát „karó-hegyre függeszteni”.

A mű ismertetése igen nehéz helyzetbe hozza a referálót, mert az idézetek összeállításánál mindig az az érzése, hogy megcsonkítja ezt a kiváló munkát. Úgy érezzük, teljes egészében kellett volna közreadni, hogy semmi ne vesszen el a szöveg értékéből és annak ízéből. Ekkor minden olvasóban felmerülne az a gondolat, hogy a könyv írója – Nemes Szabad Királyi Debreczen városának Physicusa – nemcsak kitűnő orvos, hanem természettudományosan gondolkodó bölcs tudósa és a felnövő új nemzedéket szerető, melegszívű ember lehetett – mint ahogy valóban az is volt.